

La dona de Lot: de la *Bíblia* al tòpic literari

Jordi Oviedo Seguer*

Universitat de València

Resum:

Aquest treball tracta de l'anàlisi d'una temàtica o motiu: uns versicles bíblics que parlen de la transformació d'una dona, l'esposa de Lot, en columna de sal.

En la primera part del treball s'analitza la significació i l'origen del motiu descrit.

Tot seguit s'observa l'abundant presència d'aquest fenomen temàtic a diferents textos, principalment del gènere poètic d'autors del segle XX.

Plantejarem, en la segona part, una descripció de les diverses perspectives adoptades reflectides en els textos literaris.

S'adopta, doncs, una perspectiva temàtica i comparatista.

Paraules clau: Dona de Lot, temàtica, Bíblia, Literatura comparada, poesia

Abstract:

This essay is the analysis of a theme or motif: the biblical verses which refer to a woman's transformation, Lot's wife, into a salt column. The meaning and the origin of this motif is analyzed in the first part of the essay, followed by the observation about the huge presence of it in many different works, especially in the poetry of 20th century.

The second part is a description of the diverse perspectives reflected in this literary texts. A thematic and comparative perspective is adopted for this study.

Keywords: Lot's wife, Bible, Poetry, Thematics, Comparative literature.

A l'alba reverbera la història sense història.

El gest es perpetua
gegantí i resplendent.

Maria-Mercé Marçal

1. Introducció

L'objectiu principal d'aquest treball tracta de l'anàlisi d'una determinada temàtica o motiu i el seu desenvolupament en fets literaris concrets sobre un conjunt de textos que posseeixen un tret comú i que, com veurem, donen lloc a solucions diverses.

En el nostre cas hem escollit com a tema d'anàlisi un fragment bíblic, del llibre del Gènesi: uns versicles que parlen de la transformació d'una dona, l'esposa de Lot, en columna de sal. En la primera part del treball analitzem la significació i l'origen del motiu de què parlem, és a dir, una aproximació mínima a les coordenades en què va sorgir i les primeres interpretacions.

---

* Citació recomanada: Oviedo, Jordi (2007) "La dona de Lot: de la Bíblia al tòpic literari" [article en línia] *Extravío. Revista electrònica de literatura comparada*, núm. 2. Universitat de València [Data de consulta: dd/mm/aa] <<http://www.uv.es/extravio>> ISSN: 1886-4902

Tot seguit hem observat l'abundant presència d'aquest fenomen temàtic a diferents textos, principalment del gènere poètic i d'autors del segle XX. Plantejarem, en la segona part, una descripció de les diverses perspectives adoptades reflectides en els textos literaris. D'aquesta manera tractarem de presentar un cert recorregut d'influències i de relacions intertextuals sorgides arran d'un motiu temàtic concret.

2. El versicle

Com hem avançat, aquest tòpic literari parteix d'un versicle bíblic, concretament el 26, del capítol 19 del Llibre del Gènesi: "Su mujer miró hacia atrás y se convirtió en poste de sal" (Descleé de Brouwer, 1998: 34). Aquesta metamòrfosi fulminant que ocupa una sola línia ha donat lloc però a diferents comentaris. Segons el que es diu a la pròpia Bíblia i a diferents diccionaris bíblics sembla ser que aquest breu text seria l'explicació popular de la formació d'alguna penya o d'un bloc de formació salina; fins i tot, s'arriba a especificar un pic de sal existent vora el penyasegat sudoccidental de l'actual Mar Mort (Ausejo, 1987: 1118).

Cal dir en primer lloc que el fet que l'explicació d'un fenomen natural o geogràfic aparega en el Llibre del Gènesi no és casual. La tradició oral va tenir una important funció en l'origen del Gènesi, representant aquest la primera síntesi literària de tota la matèria transmesa fins aleshores de manera oral. Així, juntament amb les històries de les arrels de la Humanitat i del poble d'Israel, trobem en un pla més restringit els relats de les causes de diversos fenòmens naturals i històrics, de tota classe de costums religiosos i socials i de certes situacions polítiques, etnogràfiques i geogràfiques, coordinades entre les quals haurem de situar, per tant, el relat de la dona de Lot.

En aquest capítol del Gènesi en concret se'ns narra la destrucció, per part de Yahvé, de les pecaminoses ciutats de Sodoma i Gomorra que ofien el Creador amb el "pecat contra natura" al qual donaren nom. Tot i que en l'època la sodomia era abominable per als israelites i castigada amb la mort, es trobava, però, molt extesa entre aquests habitants del segle XIX a.C. (Descleé de Brouwer, 1998: 33).

Així doncs, el capítol, a grans trets, podria resumir-se de la següent manera: dos àngels arriben a Sodoma i el pietós Lot els convida a passar la nit en la seua casa. Al poc de temps els

sodomites s'apleguen davant la porta de Lot per tal d'abusar dels nouvinguts. Lot proposa als exaltats que es queden amb les seues dues filles verges per què fassen el que vulguen amb elles (Gèn, 19 8). Hem de dir que l'honor d'una dona –o de dues– valia aleshores menys que el sagrat deure de l'hospitalitat. Els de fora de la casa no accepten el tracte de Lot i els àngels, per a defensar-se, els deixen cecs. Els emissaris de Déu s'emporten Lot, la seua dona i les seues filles fora de la ciutat, en direcció a Zoar, atés que van a destruir Sodoma. Adverteixen a Lot, com a condició que no mire enrere. Serà en la fugida quan la dona de Lot realitza el gest prohibit i castigat.

D'altra banda, les investigacions geològiques i arqueològiques ubiquen la ciutat de la nostra protagonista a l'anomenada Vall de Siddim (Gén 14 3). Juntament amb Sodoma, les ciutats de Gomorra, Admà (Adama), Seboyim i Bela (Zoar) formarien part d'aquesta vall, que esdevindria el testimoni del pecat, l'espai per al record de la infracció de la norma divina.

A més, les exploracions fetes pels geògrafs han demostrat com a creïble un enfonsament del sòl cap al 1900 a.C al llarg de la falla del riu Jordà. Les víctimes haurien sigut les ciutats de la Vall del Siddim: “Tal aniquilación se debió especialmente a un gran terremoto, que probablemente fue acompañado de erupciones, rayos, liberación de gases naturales y un incendio general” (Finegan, 1954: 217).

La formació de la conca meridional del Mar Mort, les aigües del qual penetraren a la Vall, va inundar els possibles vestigis de les diferents ciutats. Seria versemblant doncs que quatre d'aquestes ciutats foren destruïdes en el “judici punitiu vers Sodoma” del qual acabem de parlar.

D'aquesta manera es donaria una interpretació religiosa a un episodi geogràfic molt concret i real, teixit després per la tradició oral de l'Home de l'Antiguitat. Ara bé, teològicament, el llibre del Gènesi posa de manifest la descendència espiritual del poble d'Israel i la relació d'aquest amb Déu com a creador i salvador:

Todo israelita, e incluso todo hombre, puede leer en Gén la historia del plan divino de salvación, cuya realización se ve contrarrestada por el pecado de los hombres, pero que vuelve a adaptarse cada vez de nuevo a la situación creada por el pecado y sigue realizándose a pesar de los obstáculos (DDAA, 1993: 656)

És en aquesta lògica global, doncs, on s'ubicaria la destrucció de les ciutats “pecadores” així com l'acte de desobediència i el posterior càstig sofert per la nostra protagonista. El que s'evidencia és l’“Antiga Aliança” feta entre Déu i els homes, que no deixa d'estar marcada pel pecat original i els conseqüents trencaments del “pacte” per part dels homes, criatures de Déu. El càstig diví pren així un marcat caràcter exemplaritzant i prescriptiu.

D'altra banda, el versicle 26 provoca comentaris en el propi text bíblic on s'empra com a exemple d'allò que no s'ha de fer: “Acordaos de la mujer de Lot” (Lc 17 33). L'evangelista

Lucas afirma que no s'ha de fer la vista enrere per mirar les coses terrenals perquè de res no serviran el dia de l'arribada de Déu en el Judici Final.

Així doncs, la mirada dels cristians ha de dirigir-se cap al regne del cel, on no tots –ni totes– són considerats dignes d'accedir-hi. Comptat i debatut, seria seguir la fe en Déu per tal que com va dir sant Pau als filipencs: “olvidándome de lo que queda atrás y lanzándome hacia lo que está por delante, corro hacia la meta, para ganar el premio al que Dios nos llama arriba en Cristo Jesús” (SP 3,13-14).

En una altre ordre de coses, no sé si seria objectiu d'aquest treball el fet de plantejar la importància de la Bíblia com a text canònic que és i les relacions que estableix amb la comunitat de creients a partir de la creació de, segons W. Mignolo (1991: 252), en primer lloc una determinada identitat seguida després per la proposta d'un estil de vida basat en l'obediència a la normativa establida pel cànon.

3. Manifestacions literàries del tema

A diferència de l'apartat anterior, on el fenomen que tractem s'abordava des d'una perspectiva historicista, sociològica i religiosa, en aquest observarem algunes de les manifestacions literàries que s'han produït prenent, amb diferents sentits, intensitats i intencions, la temàtica de “la dona de Lot”. Cal dir que els textos literaris, com a discursos sobre la realitat del món, interpreten aquesta a partir de la subjectivitat de l'autor, de l'emissor, tot donant lloc a la creació dels mites. S'obri la porta, doncs, a la subjectivitat i a la metàfora. En definitiva, a la representació crítica que contribueix al desenvolupament de la cultura en què s'inscriuen.

3.1. “Mujer de Lot”, Mario Benedetti

En primer lloc, analitzarem el tractament que fa un poeta de la nostra protagonista: “Mujer de Lot” de Mario Benedetti (1991: 15).

El jo poètic s'adreça a la “mujer estatua” mentre li recorda el seu passat de carn i os, de dona viva. Tanmateix, tot i la pèrdua de la seua identitat, de la seua història “extenuada y sin memoria”, al seu interior encara el cor és viu i la seua veu es compara amb elements de la natura viva com són la Terra i el riu.

A les darreres tres estrofes trobem però un cert canvi: el poeta, com si de Déu es tractara, exhorta l'estàtua per què torne a la vida. Li prohibeix, no que no mire enrere, sinó que no es convertisca en estàtua, que continue per tant sent dona en un nou naixement: “Mujer otra / diferente”. Així, la metamòrfosi original del tòpic dona-estàtua pren el sentit invers i alliberador: estàtua-dona.

Finalment, Benedetti es fa sentir al poema amb la sensualitat incitadora dels darrers versos on el joc eròtic pren un ritme pausat: “lentamente / lentamente”.

3.2. “Cual la mujer de Lot”, Juana de Ibarbourou

En segon lloc, analitzarem el poema “Cual la mujer de Lot” de la poetessa, també sudamericana, Juana de Ibarbourou: nascuda el 1892 a Uruguai va aconseguir un forta popularitat en el món hispanoparlant amb les seues primeres col·leccions de poemes. La fama va valdre-li el sobrenom de “Juana de América”. Va morir el 1979.

En aquest sonet, aparegut a *Estampas de la Bíblia* el 1934, ens trobem amb una comparació que ja el propi nom del poema ens indica. El jo poètic en primera persona relata plàcidament la tornada a casa després d'un encontre amorós amb el seu amant. No ens trobem ara en una fugida cap a l'exili com l'“originària” dona de Lot. No hi ha dolor; es tracta d'una cadenciosa posta de Sol. Una atmòsfera incomparable l'acompanya en el seu passeig “bajo la paz suprema e infinita / que el ocaso en el campo destilaba”.

La natura es contagia de la serenitat de la protagonista després de l'encontre, fent desaparèixer la violència observada al passatge bíblic. Fins i tot, l'escena final on es descriu la “traïció” de l'amant amb una pastoreta sembla del tot innocent i poc ofensiva: un “tilo en flor” fa d'ombra per al càndid acte.

En aquest poema podem observar com el jo líric es compara amb la dona de Lot. En canvi, la situació i el context pel que fa a la faula bíblica són ben diferents.

Tot i això, el gest necessari es repeteix: “volví atrás la cabeza un breve instante,” per tal que el tòpic s'actualitze i pugui ser descifrat pel lector. Esdevindrà doncs una constant necessària per a l'actualització completa de les relacions intertextuals.

3.3. “La dona de Lot”, d'Anna Akhmàtova

Tot seguit continuarem la nostra anàlisi amb un poema amb diferències pel que fa a l'anterior: “La dona de Lot”, d'Anna Akhmàtova.

Escrit entre 1922 i 1924 en aquest poema tenen un pes força important les circumstàncies personals i socials de la seua autora. Anna Akhmàtova, fou declarada enemiga del nou règim sorgit després de la Revolució russa de 1917. Serà Stalin, el 1923 quan puja al poder, qui farà prohibir les seues obres i s'encarregarà d'empresonar el seu fill. A més, provocarà la mort directa –assassinats i suïcidis- de nombrosos amics i poetes molt propers a l'autora. Un obligat silenci l'acompanyarà des d'aquest moment.

Així doncs, la temàtica de l'exili, tant interior com exterior, es troba present en aquest poema del qual Maria-Mercé Marçal afirma que reflecteix la “pietat pels qui abandonen el seu malaurat país” (Marçal & Zgustova, 2004: 31). El record, la nostàlgia d'una geografia humana que desapareix, uneix el jo poètic de la poetessa amb la dona de Lot, ara paradigma de la resistència a l'exili.

A més, el tema de l'exili no és tractat solament en aquest poema d'Akhmàtova: el 1936 dedica un poema a un altre exiliat, potser el més conegut: Dante, qui, a diferència de la dona de Lot,

“quan se n’allunyava, no es tombà”¹ exiliat de la seua Florència estimada. Una altra geografia que s’esfondra.

En el poema que ara ens ocupa, Akhmàtova se solidaritza amb la dona de Lot en la seua condició d’exiliada que abandona amb dolor el lloc que fins aquell moment ha sigut la seua vida. Una veu interior recorda a la dona de Lot el paisatge de la ciutat que deixa enrere: Sodoma, l’escenari vital, l’espai únic que desapareix rere les seues petjades.

En conseqüència, el gest esdevé precís, necessari, vital per a seguir endavant i registrar els darrers detalls d’aquella escena. En canvi, la resposta és la mort, la metamòrfosi en estàtua de sal, a la qual, com si d’una Dafne fugitiva es tractara, “les cames lleugeres s’arrelaren a terra”.

Finalment, amb l’elegància característica d’Akhmàtova, el jo líric promet no oblidar-la llançant a l’aire dues preguntes sense resposta, recordant aquella darrera mirada que va costar tota una vida. Reivindica així la valentia del seu gest i de totes les dones que només la poesia és capaç de recordar. Un poema de 1960 titulat “Epigrama”² reflecteix la nova condició atorgada a aquestes dones, de muses mudes a subjectes del discurs:

Podria Beatriu crear com Dante
o cantar Laura la febre d’amor?
He ensenyat a una dona a fer servir la veu.
I ara, com puc fer-la callar?

Per acabar, cal dir que existeix una segona part del poema “La Dona de Lot” datada de 1934 que es titula “El darrer Brindis”; Akhmàtova beu –brinda– ací a la salut de la dona de Lot incidint en la idea del fet de compartir ambdues el dolor de ser exiliades en la seua terra. L’autora s’identifica així de manera total amb la nostra protagonista, criticant el càstig diví a la ignorància i al patiment vital.

3.4. *La dona de Lot*, Maria-Mercé Marçal

A continuació analitzarem un poema que manté una relació explícita amb l’anterior: amb el mateix títol, *La dona de Lot* de Maria-Mercé Marçal.

---

¹ Marçal & Zgustova: pàg 99.

No tornà ni després de la mort
a la vella Florència seva
i quan se n’allunyava, no es tombà:
a aquest home dedico el meu cant.
Torxa, nit, la darrera abraçada
rere el llindar –crit feres del destí.
Des de l’infern estant la maleïa
i al paradís no la pogué oblidar!
Peró mai amb vestit de penitent
no caminà, amb l’atxa encesa, descalç,
per la seva Florència estimada,
abjecta, vil, desig sense remei.

² *Op. cit.*: pàg. 115.

Aquesta relació es fonamenta en el fet que fou Maria-Mercé Marçal qui traduí, juntament amb Mònica Zgustova, alguns poemes d'Anna Akhmàtova. Aparegueren compilats al llibre *Rèquiem i altres poemes* (Akhmàtova, 1990), on s'incloïa el poema *La dona de Lot* que acabem de comentar. Així doncs M-M. Marçal segueix molt a prop l'estela deixada per Akhmàtova en el tractament del nostre tema: fins i tot, intercala fragments del poema d'Akhmàtova que ella mateixa ha traduït.

Aquesta versió del tema de la dona de Lot feta per Maria-Mercé Marçal aparegué publicada a *Tirant al Blanc. Revista de llengua i literatura* (1991: 8-9). A més a més, ha estat recollida per Lluïsa Julià al llibre pòstum de Maria-Mercé Marçal *Raó del cos* (Marçal, 2000: 27-28).

A la primera part se'ns descriu un Déu justicier, sinistre i fosc, representat mitjançant un ull enorme que observa i castiga sense pietat. Els elements de la natura esdevenen inquietants i presagien el desastre inevitable: les imatges obscures emprades per la poetesa converteixen l'escena en un preludi de l'Apocalipsi que està a punt de caure sobre la "ciutat damnada": la Sodoma pecadora, ciutat de la nostra dona sense nom.

Per contra, apareix ara "L'home just": Lot, qui a resultes del pacte establert entre ell i Déu, rep el premi per l'obediència deguda; una nova ciutat on s'acaben "els mals" soferts fins ara, on "S'esgoten el desert, i la set i el silenci".

L'home i la seua bona relació amb Déu donen pas a la segona part del poema on una veu interior incitadora, suggestiva i amb la urgència de l'adéu definitiu, es dirigeix a la dona de Lot convidant-la a mirar enrere. Com que la llei divina no li ha atorgat un nom propi, no li reconeix autoritat: no podrà, doncs, ser acusada de res.

Tanmateix, el càstig diví, omnipotent, es materialitza sobre el cos de la dona que restarà "ebri de pluja i de sol". L'exili constant és el futur que espera a aquesta dona només posseïda de passat, un passat però, que la té presa, com si la seua existència tinguera un manicomi com a escenari. Maria-Mercé Marçal presenta d'aquesta manera els sentiments de la dona de Lot en quedar captiva sota l'escorça salina en què s'ha convertit la seua pell.

D'altra banda, el jo poètic destaca la importància del gest de la dona de mirar enrere, passant a ser conseqüentment subjecte de l'acció. Aquesta transgressió de la norma, malgrat el càstig rebut, esdevé creativa; el dolor no produeix càstig o culpa posterior sinó que es converteix en creació. La història es reprén i es transforma, reubicant i aportant la identitat robada pel càstig (Mizrahi, 1987). Ens trobem, com ja hem vist als exemples anteriors, amb la "reliteraturització" d'un motiu tradicional, matisat per la subjectivitat del jo líric.

Finalment, es llança una pregunta al vent sobre el nom de la dona de Lot de la qual se'ns recorda, també amb un vers d'Akhmàtova, que "donà la vida només per un esguard". Es reivindica la identitat a partir de la seua pèrdua ja que sempre s'ha conegut a la nostra protagonista com a "la dona de" i no amb un nom propi, que la "personalitzara" i li atorgara una mínima identitat. "Qüestió de Noms" que va dir algú.

3.5. “La mujer de Lot”, Wislawa Szymborska

A continuació prosseguirem el nostre treball amb un poema de la premi Nobel de Literatura 1996 Wislawa Szymborska. “La mujer de Lot” aparegué al llibre *Wielka liczba (El gran número)* l’any 1976.

L’escriptora polonesa pren una perspectiva interna en el tractament del tema de la dona de Lot, és a dir, ens parla en primera persona posant-se en la pell de la nostra protagonista. En aquest poema, la pròpia dona de Lot intenta justificar el perquè de la seua acció: el gest, la mirada enrere. Defensa la possibilitat de tenir altres motius que no siguen el que li han atribuït exògenament basats en una suposada curiositat femenina.

Enceta una llarga explicació fonamentada en la repetició de l’encapçalament “Miré hacia atrás”. Tot i el canvi de perspectiva, el gest esdevé bàsic per a l’actualització del tòpic literari, com ja hem comentat. La dona de Lot cobra ara una nova dimensió desconeguda per a nosaltres resultant d’haver pres la veu i adreçar-se’ns directament. Se’ns presenta profunda, complexa, psicològicament i vitalment, com qualsevol ésser humà, mostrant els suficients motius per fer el que va fer: des del sentiment de vellesa i fatiga en la fugida cap a un exili incert fins a l’accident involuntari, passant per la desobediència o el cansament per un marit que no miraria enrere, etc. Qualsevol motiu esdevé vàlid per a justificar el seu acte que passa a ser una acció de llibertat, deixant d’importar el càstig i la repressió posterior. Importa l’acció, l’origen indefinit, més que no les conseqüències: “Miré hacia atrás por la suma de motivos arriba mencionados”.

Finalment, amb el darrer vers es deixen les portes obertes a qualsevol possibilitat com a motiu del seu acte: un “Quizá” imprecís relativitza la importància del càstig al qual va ser sotmesa com a conseqüència d’un acte a mig camí entre la voluntat pròpia i/o el simple accident.

W. Szymborska juga així de manera irònica a combinar la serietat d’alguns fragments amb la “simplicitat” d’algun motiu ofert. S’ha de dir, per acabar, que la ironia destaca com a característica important en bona part de l’obra d’aquesta poetessa.

3.6. “Va Eva”, Blanca Varela

De nou abandonem el continent europeu per a dirigir-nos a l’altra banda de l’oceà Atlàntic. Concretament ens aturem al Perú on ens trobem amb la poetessa Blanca Varela i el seu poema “Va Eva” aparegut per primera vegada a *Canto Villano* (1978)³.

---

³ Agraïsc a la professora Antònia Cabanilles que me’l facilitara directament:

animal de sal
si vuelves la cabeza
en tu cuerpo
te convertirás
y tendrás nombre
y la palabra reptando
será tu huella

En aquest breu però intens poema d'escassament set versos Blanca Varela es proposa un joc amb l'amenaça divina, amb el càstig. El jo líric "parla" com si de Déu es tractara. El gest prohibit però, esdevé ara positiu en la seua conseqüència, convertint-se en lloc d'arribada, en destí: el propi cos i el seu descobriment, "en tu cuerpo / te convertirás".

Una primera part, conformada pels quatre primers versos faria referència a la dona de Lot. En canvi, com acabem d'apuntar la metamòrfosi no resulta tràgica ni dramàtica sinó més bé concreta i serena, tranquil·litzadora; sense perill ni sensació d'agressió al convertir-se la dona, l'"animal de sal", en cos.

El gest, com hem vist a altres exemples ja analitzats, converteix a la dona en protagonista dels seus actes i en propietària del seu cos; en subjecte de l'acció. D'aquesta manera s'aconsegueix una identitat reflectida en el nom: "y tendrás nombre". Una dinàmica que s'iniciaria amb el "gest", donaria pas al "cos" i necessitaria d'un "nom" amb què es tancaria el procés.

Aquest vers serveix per a unir, també visualment, les dues parts del poema: els dos darrers versos conformarien una segona part on una altra dona bíblica, Eva, passa a ser la protagonista. Seria en la reivindicació del cos com a primer territori femení on es trobarien la dona de Lot i Eva. Aquesta última també fou castigada i considerada culpable per Déu pel fet d'haver desobeït, per haver realitzat un gest, un acte il·lícit. També en aquest cas el "gest" dona lloc a un "cos" —el cos femení en la seua nuesa per primera vegada— el qual necessita d'un "nom", materialitzat i individualitzat a través de la paraula.

Es continua així amb el joc inicial sobre l'amenaça divina tot i que no serà la culpa del pecat original la que caurà ara sobre l'Eva de Blanca Varela: la paraula i la seua possessió seran el signe d'identitat que es transmetrà en el temps, "reptando" a la manera d'una serp, símbol connotat positivament pel jo poètic.

4. Conclusions

Primerament, voldria comentar la capacitat productiva que un sol text pot provocar. Millor dit, un sol versicle, una simple frase aparentment neutra i sense valoracions que ha donat lloc a tota una sèrie de reaccions creatives, algunes de les quals hem intentat analitzar ací: la *Bíblia* es confirmaria com a text canònic d'especial importància.

D'altra banda, hem tractat de descriure els diferents matisos amb què s'ha tractat una mateixa faula. En alguns casos hem observat influències directes i comprovables, en tots peculiaritats que ens remetien a la riquesa del conjunt d'obres de cada autor o autora. Hem intentat reflectir els diàlegs i les personificacions en diversos graus que les subjectivitats poètiques prenen vers "la dona de Lot" i que han donat lloc a diferents estadis de reelaboració o ampliació d'un motiu cultural.

He de reconèixer però, que nombrosos temes, dels quals es podria parlar de manera més extensa, han quedat solament esbossats a grans trets: la metamòrfosi femenina, tant a la Bíblia

com a fenomen mític clàssic; les possibles manifestacions culturals no literàries del tema; la “canonicitat” de la *Bíblia* i les seues relacions amb l’art i la literatura; la qüestió de la identitat femenina i el nom per negació “la dona de...”, etc.

Finalment voldria, si em permeteu, llançar una pregunta al vent, un tornaveu en el temps. Una qüestió encara no aclarida, misteriosa, tal vegada encisadora: quin era el nom de la dona de Lot “la qui donà la vida només per un esguard”?

Bibliografia

- Akhmatova, A. (1990). *Rèquiem i altres poemes*. Barcelona: ed. 62.
- Benedetti, M. (1991). *Las soledades de Babel*. Madrid: Visor.
- DDAA (1998). *Biblia de Jerusalén*. Bilbao: Descleé de Brouwer.
- DDAA (1987). *Diccionario de la Biblia*. Barcelona: Herder.
- DDAA (1993). *Diccionario enciclopédico de la Biblia*. Barcelona: Herder.
- Ibarbourou, J. (1934). *Estampas de la Biblia*. Montevideo-Buenos Aires: Ed. de la Sociedad Amigos del libro Rioplatense
- Marçal, M. M. (1991). “La dona de Lot”, *Revista de llengua i literatura* 4: 8-9.
- Marçal, M. M. (2000). *Raó del cos*. Barcelona: ed. 62.
- Marçal, M. M. & Zgustova, M. (2004). *Versions d’Akhmàtova i Tsvetàieva*. Barcelona: Proa.
- Mertens, H. A. (1989). “Diccionario geográfico”. *Manual de la Biblia*. Barcelona: Herder.
- Mignolo, W. (1991). *Los cánones y (más allá de) las fronteras culturales (o ¿de quién es el cánón del que hablamos?* Duke: University Press.
- Mizrahi, L. (1987). *La mujer transgresora*. Buenos Aires: Emecé.
- Negroni, M. & Bonzini, S. (2003): *La maldad de escribir. 9 poetas latinoamericanas del siglo XX*. Montblanc: Igitur / Poesía.
- Szyborska, W. (1997). *Paisaje con grano de arena*. Barcelona: Lumen. Antologia traduïda per Ana María Moix i Jerzy Slavominsky